

TENTATIVE LIST SUBMISSION

**POT MIRU OD ALP DO JADRANA – DEDIŠČINA 1.
SVETOVNE VOJNE**

(angleško)

THE WALK OF PEACE FROM THE ALPS TO THE ADRIATIC –
HERITAGE OF THE FIRST WORLD WAR

SLOVENIJA

Januar 2016

STATE PARTY:
SLOVENIJA

DATE OF SUBMISSION:

Submission prepared by:

Name: Silvester Gaberšček

E-mail: silvester.gaberscek@gov.si

Address: Maistrova 10
SI-1000 Ljubljana

Fax: + 386 1 369 59 01

Institution: Ministrstvo za kulturi

Telephone: + 386 1 369 58 57

Name of Property:

POT MIRU OD ALP DO JADRANA – DEDIŠČINA 1. SVETOVNE VOJNE

(angleško) THE WALK OF PEACE FROM THE ALPS TO THE ADRIATIC – HERITAGE OF THE FIRST WORLD WAR

State, Province or Region:

Slovenija; regije: Gorenjska, Goriška, Obalno-kraška

Latitude and Longitude, or UTM coordinates:

01. **Pot miru**)

01.1. Log pod Mangartom: Štoln

GPS: 46.40485, 13.59631

UTM: 46°24'17.5"N 13°35'46.7"E

01.2. Gorjansko

GPS: 45.80457, 13.70899

UTM: 45°48'16.4"N 13°42'32.4"E

02. **Vršič: Ruska kapelica**; Register nepremične kulturne dediščine, št.: <http://rkd.situla.org/> - HRN #855

GPS: 46.4429, 13.7677

UTM: 46°26'34.4"N 13°46'03.7"E

03. **Log pod Mangartom: Avstro-ogrsko vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne**; HRN #409

GPS: 46.404223, 13.599363

UTM: 46°24'15.2"N 13°35'57.7"E

04. **Kobarid: Italijanska kostnica**; HRN #227

GPS: 46.247144, 13.584251

UTM: 46°14'49.7"N 13°35'03.3"E

05. **Ladra: Italijanska vojaška kapela iz prve svetovne vojne**; HRN #5074

GPS: 46.237127, 13.604304

UTM: 46°14'13.7"N 13°36'15.5"E

06. **Zaprikraj: Krnsko pogorje – Zgodovinsko območje**; HRN #7162

GPS: 46.293371, 13.613884

UTM: 46°17'36.1"N 13°36'50.0"E

07. **Tolmin: Nemška kostnica**; HRN #766

GPS: 46.175179, 13.732540

UTM: 46°10'30.6"N 13°43'57.1"E

08. **Mengore: Zgodovinsko območje iz prve svetovne vojne**; HRN #7165

GPS: 46.166621, 13.721516
UTM: 46°09'59.8"N 13°43'17.5"E

09. [Javorca: Spominska cerkev sv. Duha](#); HRN #200

GPS: 46.2352, 13.7197
UTM: 46°14'06.7"N 13°43'10.9"E

10. [Sabotin: Zgodovinsko območje iz prve svetovne vojne](#); HRN #15446

GPS: 45.99156, 13.631566 (hut), 45.982664, 13.643273 (top)
UTM: 45°59'29.6"N 13°37'53.6"E (hut), 45°58'57.6"N 13°38'35.8"E (top)

11. [Solkan: Avstro-ogrsko vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne](#); HRN #672

GPS: 45.97622, 13.64894
UTM: 45°58'34.4"N 13°38'56.2"E

12. [Bohinjska železnica](#); HRN #8117

- 12.1. [Bohinjska Bistrica: Bohinjski predor](#)

GPS: 46.26806, 13.95888
UTM: 46°16'05.0"N 13°57'32.0"E

- 12.2. [Bača pri Modreju: Železniški most](#)

GPS: 46.14425, 13.76816
UTM: 46°08'39.3"N 13°46'05.4"E

- 12.3. [Štanjel: Črpališče za vodo v Podlazi](#)

GPS: 45.83161, 13.84260
UTM: 45°49'53.8"N 13°50'33.4"E

- 12.4. [Nova Gorica: Železniška postaja](#)

GPS: 45.95531, 13.63482
UTM: 45°57'19.1"N 13°38'05.3"E

- 12.5. [Nova Gorica: Železniške delavnice](#)

GPS: 45.95926, 13.63922
UTM: 45.95926, 13.63922

- 12.6. [Nova Gorica: Vodni stolp](#)

GPS: 45.96029, 13.63957
UTM: 45°57'37.0"N 13°38'22.4"E

- 12.7. [Solkan: Železniški most](#)

GPS: 45.97882, 13.65184
UTM: 45°58'43.8"N 13°39'06.6"E

13. [Gorjansko: Avstro-ogrsko vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne](#); HRN #149

GPS: 45.80457, 13.70899
UTM: 45°48'16.4"N 13°42'32.4"E

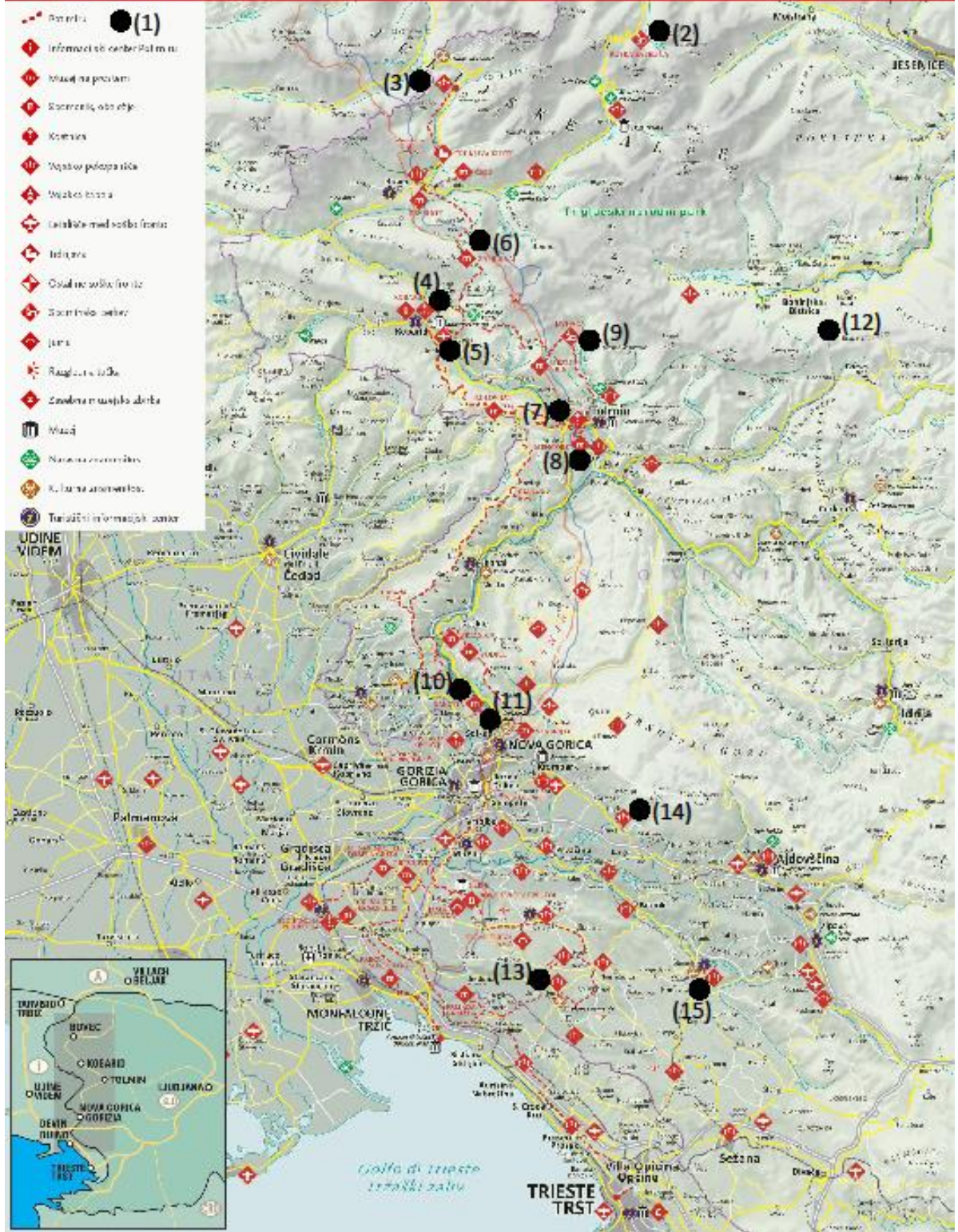
14. [Črniče: Avstro-ogrsko vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne](#); HRN #86

GPS: 45.90532, 13.77727
UTM: 45°54'19.1"N 13°46'38.2"E

15. [Štanjel: Vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne](#); HRN #229

GPS: 45.82085, 13.84790
UTM: 45°49'15.1"N 13°50'52.4"E

POT MIRU od Alp do Jadrana

Zemljevid Poti miru, Fundacija Poti miru v Posočju

Opis

Gorato ozemlje, ki se razteza od jugovzhodnega roba Julijskih Alp pa vse do Tržaškega zaliva, je bilo tisočletja stično območje med vzhodom in zahodom. Za zaščito Rimskega cesarstva je bil vzpostavljen obrambni sistem *Claustra Alpium Iuliarum*. Tam so širili svojo politično in kulturno moč Langobardi in kraljestvo Karla Velikega. Kasneje sta reka Soča in ozemlje okrog nje postala mejno območje med Beneško republiko in avstro-ogrskim cesarstvom. V Napoleonovih časih je predstavljalo zahodno mejo Ilirskih provinc. Po letu 1866 je postalo zahodna meja habsburške monarhije.

Ko je Italija 24. maja 1915 Avstro-Ogrski napovedala vojno, so se po Evropi vojaške operacije odvijale že skoraj leto dni. Prejšnja zaveznika sta zdaj odprla še eno evropsko bojišče prve svetovne vojne – jugozahodno ali italijansko-avstrijsko fronto (maj 1915–november 1918). Ta je bila dolga 600 km in se je raztezala od prelaza Stelvio na švicarsko-italijansko-avstrijski tromeji preko južne Tirolske, Karnije, Soške doline oz. Posočja in vse do Jadranskega morja. Najpomembnejše bojišče na tej liniji je bil 90 km dolgi južni krak fronte, ki se je imenoval soška fronta. Začel se je v Julijskih Alpah, prečkal Banjško planoto, nato je tekkel ob vznožju planote Kras do Jadranskega morja ob ustju reke Timav. Avstro-ogrske vojaške enote so bile sestavljene iz vojakov različnih narodnosti (Avstrijci, Madžari, Čehi, Moravci, Slovaki, Poljaki, Ukrajinci, Rusini, Slovenci, Hrvatje, Bošnjaki, Srbi, Romuni, Nemci, Turki, itd.) in pripadnikov različnih religij (rimskokatoliške, grške pravoslavne, protestantske, pravoslavne, muslimanske, judovske, itd.). Od junija 1915 do konca oktobra 1917 je bila soška fronta prizorišče 12 ofenziv. Ti zgodovinski dogodki so se končali v novih zgodovinskih okoliščinah: v skladu z Londonskim sporazumom iz leta 1915 in Rapalsko pogodbo iz leta 1920 so bile državne meje ponovno določene in nastale so nove države.

Zaradi dolgotrajnih vojaških operacij, težavnega goratega terena in gorskega podnebja je bila soška fronta eno najhujših bojišč v prvi svetovni vojni. Drastično je spremenila naravno okolje, popolnoma uničila urbano krajino skupaj z lokalnim gospodarstvom in povzročila pomembne demografske spremembe, tako da je bil vpliv na ozemlje katastrofalen in dolgotrajen in se je čutil po vsej Evropi.

Prva svetovna vojna je na tem ozemlju pustila trajne sledi. Do danes se je ohranila bogata snovna dediščina vzdolž nekdanje frontne linije: utrdbe, strelski jarki, opazovališča, transportne linije, barake, naravne in umetne jame, vojaška pokopališča, kostnice, kapele, spomeniki in spominska obeležja.

V stotih letih je spomin na »leta strahote« spremenil perspektivo: z vojaškega je prešel v komemorativni kolektivni in transnacionalni spomin s težnjo spodbujanja miru. Ponovno je prišlo v rabo besedišče, ki je pred stotimi leti izginilo iz človekove komunikacije, danes pa je samodejno in očitno.

Pot miru povezuje vzdolž svoje 320 kilometrske trase spominske kraje in območja žalovanja. Izkazuje tudi vztrajno človekovo moč v prizadevanju za mir, humanost, osebno dostojanstvo in mednarodno sodelovanje. Na ta način je Pot miru postala spominska krajina, sprehod skozi razburkane zgodovinske dogodke, mikro-svetove absurdne vojne pod žgočim soncem kraške planote, na zasneženih pobočjih Alp in Dolomitov, sprehod mimo kapelic iz tistega časa, svetišč in pokopališč s krščanskimi križi, judovskimi nagrobniki ali muslimanskimi nišani in sprehod, na katerem se srečujemo z osebnimi imeni premnogih padlih vojakov številnih različnih narodnosti

in verovanj. Ob Poti miru se srečujejo preteklost, sedanost in prihodnost in posredujejo jasno sporočilo o miru in strpnosti.

01. Pot miru

Pot miru povezuje območja in ljudi ter bogato kulturno in naravno dediščino vzdolž nekdanje soške fronte. Prične se v Logu pod Mangartom in se na slovenskem ozemlju zaključijo v Gorjanskem (glejte zemljevid). Fronta je za seboj pustila veliko ostalin, ki so s pomočjo različnih ustanov in društev zgledno ohranjene in vzdrževane. Vojaška pokopališča, kaverne, strelski jarki, kostnice, kapele, spomeniki, muzeji na prostem in druga obeležja predstavljajo pomembno snovno in nesnovno dediščino evropske zgodovine. Danes so s svojimi pričevanji, občutki in zgodbami hrbtnica Poti miru od Julijskih Alp do Jadrana. Spominja na vse, ki so trpeli v času 1. svetovne vojne, in opominja, zakaj se vojne ne smejo več dogajati. Predvsem pa spodbuja vrednoto miru in priložnosti za skupni razvoj. Pot je enotno označena, primerna za različne ciljne skupine obiskovalcev.

02. Vršič: Ruska kapelica

Lesena pravoslavna kapela stoji na vojaškem pokopališču na pobočju nad cesto na Vršič. Cesto iz Kranjske Gore čez prelaz Vršič (1.611 m) v Trento so začeli graditi v začetku maja 1915, ko je bilo že jasno, da bo Italija napovedala vojno Avstro-Ogrski. Za delo na gradbišču so pripeljali 12.000 ruskih ujetnikov, zajetih na vzhodni fronti, ki so z nečloveškimi naporoma gradili cesto. Nastanjeni so bili v preprostih barakah, slabo hranjeni in oblečeni, mnogi med njimi so zaradi naporov in bolezni umrli. Cesta je rabila za oskrbovanje avstro-ogrskih enot na soški fronti ter odvažanje ranjencev s fronte. Prevozna je bila že konec leta 1915. Zaradi obilice snega se je marca 1916 s pobočij Mojstrovke sprožil plaz, ki je pod seboj pokopal več sto graditeljev. V spomin na trpljenje in številne umrle sotrpine so ruski ujetniki zgradili leseno kapelico z dvokapno streho in z manjšim oltarjem v notranjosti. Danes je to pravoslavno svetišče obnovljeno in znano pod imenom Ruska kapelica. Poleg kapelice je grobnica, nad katero stoji piramida z ruskim napisom: Sinovom Rusije.

03. Log pod Mangartom: Vojaško pokopališče iz 1. svetovne vojne

Pokopališče je bilo urejeno že v prvem letu vojne, saj je bila dolina Koritnice dovolj odmaknjena od neposrednih bojev. Urejeno je na pobočju ob civilnem pokopališču za vaško cerkvijo. Na pokopališču so grobovi preko 800 vojakov; največ je grobov 4. bosansko-hercegovskega pehotnega polka (BHIR 4). Danes so vsi grobovi označeni s križi ali nišani, značilnimi muslimanskimi nagrobniki, na katerih so ploščice z imeni padlih vojakov. Sredi pokopališča se nahaja že med vojno zgrajen mogočen spomenik, posvečen branilcem Rombona, ki je delo Ladislava Kofráneka iz Prage. Njegova podoba predstavlja par vojakov avstro-ogrške vojske, ki upirata pogled proti vrhu Rombona, kjer je padla večina pokopanih. V spomenik so vklesane kratice avstro-ogrskih enot, ki so se bojevale na tem območju, ter posvetilni napis hrabrim

braniteljem Rombona v nemškem, srbohrvaškem in slovenskem jeziku. Je eno najboljše ohranjenih vojaških pokopališč iz tega obdobja v Sloveniji.

V Logu pod Mangartom so novembra leta 1916 pripadniki 4. bosansko-hercegovega pehotnega polka (BHIR 4) zgradili mošejo. Leseno svetišče s kupolasto streho in četverkotnim minaretom je obdajal kamniti zid ter ograja z umetelno oblikovanim vhodom.

Mošeja se ni ohranila, o njenem obstoju pričajo le stare fotografije.

04. Kobarid: Italijanska kostnica

Na vrhu hriba stoji cerkev, ki je bila posvečena Sv. Antonu že leta 1696. Kostnica je zgrajena v obliki treh osmerokotnikov, ki se koncentrično zožujejo proti vrhu in je delo milanskega kiparja Giannina Castiglionija in arhitekta Giovannija Greppija. Gradili so jo skoraj tri leta in slovesno odprli septembra 1938. Z okoliških vojaških pokopališč so vanjo prenesli posmrtno ostanke 7.014 znanih in neznanih italijanskih vojakov, ki so padli v prvi svetovni vojni. Njihova imena so vklesana v plošče zelenkastega serpentina. Ob kostnici so postavljena tudi spominska obeležja, ki so jih leta 1981 prenesli iz bovškega vojaškega pokopališča. Posvečena so italijanskim vojakom, umrlim ob napadu z bojnim plinom v dvanajsti soški bitki na Bovškem. Na poti iz središča Kobarida do cerkvice sv. Antona je postavljenih štirinajst postaj križevega pota. V nekdanji oskrbnikovi hiši poleg kostnice je danes urejena zasebna muzejska zbirka Kobarid v veliki vojni 1917.

05. Ladra: Italijanska vojaška kapela iz 1. svetovne vojne

Manjša italijanska vojaška kapela je bila zgrajena v letih 1916–1917; služila je za verske obrede na prostem. Gre za prvo znano delo arhitekta Giovannija Micheluccija (1891–1990). Kapelica je sezidana iz klesanega kamna in ima šilasto zaključene okenske odprtine v južni in severni steni ter strmo dvokapno streho in manjši strešni stolpič. Prižnica je postavljena na jugovzhodni vogal.

06. Zapikraj: Krnsko pogorje – zgodovinsko območje

Krnsko pogorje zajema visokogorski svet, kjer so potekale bitke italijanske in avstro-ogrske vojske zlasti v letih 1915–1916. Bivše bojišče je še vedno polno materialnih ostalin – jarkov, kavern, spomenikov, spominskih plošč ...

Zgodovinsko območje Zapikraj je urejeno na območju prve italijanske obrambne črte med planinama Predolina in Zapikraj nad vasjo Drežniške Ravne. Krožna pot je speljana po dobro ohranjenih ter deloma obnovljenih položajih italijanske vojske. Vodi skozi strelske jarke, kaverne, topniške in minometne položaje ter mimo ostankov barak.

07. Tolmin: Nemška kostnica

Na lokaciji, kjer je bilo prvotno vojaško pokopališče z 931 grobovi, je v letih 1936–1938 nemška država zgradila kostnico. Vanjo so položili posmrtno ostanke okoli 1.000 nemških vojakov, padlih na bojiščih ob Soči v dvanajsti soški bitki. Je edina ohranjena lokacija na območju soške fronte, kjer je pokopano večje število nemških vojakov. Ta pomemben kulturnozgodovinski in arhitekturni spomenik je sezidan iz kamnitih stebrov. Ima strmo enokapno streho in lopo, iz katere je vhod v osrednji del spomenika, kapelo. Ta je v notranjosti s kovano mrežo razdeljena na dva dela. V prvem so imena padlih izpisana na hrastovih ploščah, v drugem pa v pozlačenem mozaiku. Sredi prostora je grobnica neznanega vojaka, na katero posije sončni žarek le ob poletnem solsticiju. Pod tem prostorom je grobni prostor z relikvijami padlih. Kostnica je ograjena s kamnitim zidom, vanjo vodijo kovana vrata, oblikovana iz avstrijskih in italijanskih puškinih cevi.

08. Mengore: zgodovinsko območje iz 1. svetovne vojne

Krožna pot po zgodovinskem območju Mengore poteka po dobro ohranjenih in deloma očiščenih in obnovljenih ostalinah prve avstro-ogrske obrambne črte. Vodi mimo jarkov, kavern, spominskih obeležij, ostankov kamnitih zidov barak, vodohrama in spomenika na nekdanjem avstro-ogrskem vojaškem pokopališču. Na vrhu Mengor, od koder je čudovit razgled na Soško dolino, stoji cerkvena, posvečena Marijinemu imenu, ki je bila v času bojev ob Soči porušena skoraj do tal.

09. Javorca: Spominska cerkev Svetega Duha

Od marca do konca oktobra 1916 so vojaki 3. avstro-ogrske gorske brigade gradili leseno svetišče v zatišni dolini v zaledju najpomembnejših brigadnih bojnih položajev na soški frontni liniji. Obkroženo je z visokimi vršaci Julijskih Alp, zgradili pa so ga v trajen spomin na mrtve tovariše, ki so padli v okoliških gorah. Večina teh vojakov je pokopanih na vojaškem pokopališču v Ločah pri Tolminu.

Spodnji del cerkve je zgrajen iz kamnitih klad, ki so jih vojaki nalomili v bližnji okolici. Zgornji, leseni del zgradbe, z dragocenimi oblogami z vzorci iz alpske in skandinavske ruralne arhitekture, stoji na masivnem kamnitem zidu. Nad vhodom se dviga zvonik s sončno uro in fresko z dvojnim grbom avstro-ogrske monarhije in velik napis *Pax (Mir) in Indivisibiliter ac inseparabiliter* (Nedeljiva in neločljiva). Med italijanskimi obnovitvenimi deli v letu 1934 so dodali napis *Ultra cineres hostium ira non superseset* (Sovraštvo ne sega prek pepela mrtvih). Skozi nizek leseni portal obiskovalec vstopi v pravokotno cerkveno ladjo, ki se končuje s tristraničnim prezbiterijem z oltarjem v obliki križa z mozaično upodobitvijo Svetega Duha v podobi goloba. V hrastove plošče so vžgana imena 2.565 padlih vojakov. Cerkev je zgrajena v secesijskem slogu, tipičnem za zgodnje 20. stoletje, po načrtih dunajskega arhitekta Remigiusa Geylinga (1878–1974), vidnega predstavnika dunajske secesije. Leseni del oltarja je delo južnega Tirolca Antona Perathonerja iz St. Ulricha.

Spominska cerkev je posvečena Svetemu Duhu, ki je liturgični simbol miru, modrosti in ljubezni. Svetišče je bilo prostor za molitev in meditacijo za vsakogar. Med vojno so v cerkvi vsako

nedeljo darovali mašo za vojake. Katoličani, protestanti, pravoslavni, judje, muslimani in ateisti so složno prihajali v cerkev, kjer so vsi iskali duhovno moč in tolažbo. Še danes ta spominska cerkev obiskovalce spominja na strahote vojne, obenem pa predstavlja klic k spravi ter notranjemu in trajnemu miru.

Spominska cerkev Svetega Duha na Javorci je bila razglašena za spomenik nacionalnega pomena. V okviru medvladne iniciative EU (ki se je končala 2011) je leta 2007 prejela znak evropske dediščine.

10. Sabotin: zgodovinsko območje iz 1. svetovne vojne

Zaradi svoje lege je bil Sabotin pomembna strateška točka za obrambo Gorice. Avstro-ogrski vojaki so tu zgradili kaverne, zaklonišča, opazovalnice, sistem bojnih položajev. Tu so kljubovali napadam italijanske pehote do šeste soške bitke avgusta 1916. Z italijansko zasedbo Sabotina, Kalvarije in Gorice se je zlomilo t. i. goriško mostišče na desnem bregu reke Soče. Danes je območje Sabotina urejeno v Park miru, za ogled pa so najbolj zanimivi sistemi kavern na grebenu, ki so bili po šesti soški bitki preurejeni v italijanske topniške položaje za obstreljevanje avstro-ogrskih položajev na Sveti Gori, Vodicach in Škabrijelu. Leta 1922, v času italijanske oblasti, je bilo območje Sabotina proglašeno za sveto cono (Zona sacra). Postavljene so bile tudi štiri velike in tri male kamnite piramide, ki označujejo potek frontne črte med šesto soško bitko. V nekdanji jugoslovanski stražarnici je urejena informacijska točka in muzejska zbirka.

11. Solkan: vojaško pokopališče iz 1. svetovne vojne

Na vojaškem pokopališču v Solkanu so pokopani avstro-ogrski vojaki, ki so padli na goriškem mostišču v prvih šestih soških bitkah (do avgusta 1916, ko je italijanska vojska osvojila Gorico). Na prvotnem pokopališču naj bi bili pokopani 5.103 vojaki. V 30-ih letih prejšnjega stoletja je bilo razširjeno, saj so nanj prenesli posmrtno ostanke avstro-ogrskih vojakov iz opuščenih italijanskih vojaških pokopališč. Sestavni del pokopališča sta osrednji spomenik in grobnica neznanih vojakov. Pokopališče je sicer ohranilo prvotno obliko, kakršno je imelo med vojno, spremenjen je le skrajni rob brežine proti Soči, ki se je zaradi bombardiranja železniške proge in solkanskega mostu med drugo svetovno vojno udrl.

12. Bohinjska železnica

Leta 1906 je bila odprta Bohinjska železniška proga. Proga povezuje Jesenice s kraji v Baški grapi, z Mostom na Soči, Gorico in dalje Krasom ter Trstom. V takratnem času je predstavlja velik dosežek gradbene tehnike. V času bojev ob Soči je avstro-ogrski vojski služila kot osrednja oskrbovalna pot tega dela fronte. Danes se po tej progi, ki hkrati nudi čudovite razglede po naravi, lahko peljemo tudi z muzejskim vlakom.

Del železniške proge je tudi most čez reko Sočo pri Solkanu, ki je s svojim osrednjim lokom z odprtino 85 metrov eden največjih kamnitih mostov na svetu. Je eden izmed 65 mostov in viaduktov na Bohinjski progi, zgrajeni med letoma 1900 in 1906. Za solkanski most so bili usodni dogodki na soški fronti, saj je bil v bojih za Gorico avgusta 1916 razstreljen njegov glavni lok. Začasna jeklena konstrukcija, ki je bila postavljena leta 1918, je omogočala promet čezenj vse do leta 1927, ko so italijanske državne železnice, ki so takrat upravljale z mostom, zaključile obnovo loka v rezanem kamnu v skoraj identični prvotni obliki.

13. Gorjansko: vojaško pokopališče iz 1. svetovne vojne

Na pokopališču so pokopani avstro-ogrski vojaki, ki so umrli v bližnji bolnišnici. Monumentalni del pokopališča je bil dokončan že med vojno, julija 1916. Po podatkih italijanskih oblasti, ki so v tridesetih letih 20. stoletja vodile prekopavanje vojaških pokopališč, je tu pokopano 6.015 vojakov. Vojaško pokopališče Gorjansko je največje avstro-ogrsko vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne na slovenskih tleh. Pokopališče je ohranilo prvotno podobo, ni pa več trodelnih kamnitih križev in marmornih plošč z imeni na skupinskih grobovih.

14. Črniče: vojaško pokopališče iz 1. svetovne vojne

Pokopališče 466 avstro-ogrskih vojakov različnih narodnosti, s tipskimi betonskimi nagrobniki vojakov in častnikov in monumentalnim centralnim spomenikom iz 1918, h kateremu vodi drevored cipres. V čelu obzidnega vhodnega portala je napis J. R. 96.

15. Štanjel: vojaško pokopališče iz 1. svetovne vojne

Skozi Štanjel teče Bohinjska železniška proga, Jesenice–Gorica–Trst, po kateri so oskrbovali avstro-ogrsko vojsko in vozili ranjene vojake iz fronte v bolnišnice v zaledju. Ena izmed večjih vojaških bolnišnic je delovala tudi v Štanjelu. V bližini Štanjela leži avstro-ogrsko vojaško pokopališče, kjer so pokopani avstro-ogrski vojaki in ruski ujetniki, ki so umrli v bližnji vojaški bolnišnici v štanjelskem gradu in pomožnih bolnišničnih objektih v okolici. Arhitekt Joseph Ulrich je že med soško fronto izdelal načrt za arhitekturno ureditev pokopališča, ki ga je zaključil z veličastno templjsko fasado, vendar so bila dela končana šele v letu 1918. Po podatkih italijanskih oblasti, ki so v tridesetih letih 20. stoletja vodile prekopavanje vojaških pokopališč, pa je tu pokopano 1.315 vojakov.

Justification of Outstanding Universal Value

(Preliminary identification of the values of the property which merit inscription on the World Heritage List)

Pot miru je posebna trasa, namenjena spodbujanju miru in spominjanju, ter izvirna spominska krajina v edinstvenem dialogu z zaščitenim naravnim okoljem, s katerim se je zlila v celoto.

Predstavlja izjemno kulturno in družbeno okolje in izpričuje zgodovino/zgodbe preteklih stoletij ob spoštovanju individualne, intimne in kolektivne izkušnje. Ustvarja novo transnacionalno identiteto, ob tem pa upošteva vse posebnosti njenih sestavnih delov. Internacionalni konflikt se je v svoji glavni značilnosti pretvoril v transnacionalno naravo Poti miru.

Vsa predlagana območja so vpisana v nacionalni register dediščine, nekatera območja so že bila razglašena za spomenike nacionalnega pomena, druga so še v postopku za razglasitev. Vojaška pokopališča so zaščitena z Zakonom o vojnih grobiščih. Več ustanov na državni, regionalni in lokalni ravni je zadolženih za ohranjanje snovnih ostalin na izvornih lokacijah, kjer naj spregovorijo obiskovalcem. Kobariški muzej in Ustanova »Fundacija Poti miru v Posočju« sta zadolžena za ohranjanje zgodovinske dediščine soške fronte in njeno predstavitev v študijske, turistične in vzgojne namene.

Pot miru je zgodovinska in spominska pot, ki povezuje kulturno dediščino na območjih prve svetovne vojne of Alp do Jadrana. Njeni sestavni deli so izbrani z jasnim namenom, da skozi različne vidike, vezane na snovno dediščino, izrazijo enotno, skupno pripoved o vojni in miru.

Criteria considered to be met:

[see Paragraph 77 of the *Operational Guidelines*]

(Please tick the box corresponding to the proposed criteria and justify the use of each below)

(i) (ii) (iii) (iv) (v) (vi) (vii) (viii) (ix) (x)

Criterion (ii): *exhibit an important interchange of human values over a span of time or within a cultural area of the world, on developments in architecture or technology, monumental arts, town-planning or landscape design.*

Snovna dediščina Poti miru je še danes otipljiva priča človeškega stremljenja k človečnosti tudi v najbolj krutih vojnih razmerah, ko sta bila uničenje in nasilje neizmerne obsega obenem tudi podlaga za ogromen človeški napor, da so lahko počastili mrtve tovariše in se od njih ustrezno poslovili, ter tlakovali pot za mirno prihodnost.

S strateškega vidika pa frontna linija, ki je danes trasa miru in medsebojnega spoštovanja, predstavlja enkratni vojaški dosežek v vojskovanju v gorah in na težkem kraškem terenu. Snovne ostanke prve svetovne vojne (strelski jarki, zakloni, ostaline zgradb, itd.) je najti povsod, in po zaslugi opravljenih postopkov za zaščito in ohranitev so postali sestavni del krajine v regiji v fizičnem in duhovnem smislu.

Lesena ruska pravoslavna kapela na strmem bregu Alp ali slikovita, a tudi ganljiva spominska cerkev Svetega Duha na Javorci odražata notranjo nujo preživelih, da zgradijo brezčasne pomnike v spomin na svoje mrtve tovariše. Stil gradnje in uporabljeni materiali so pri obeh svetiščih tradicionalni – v skladu s prostorom in družbo, od koder izvirajo vojaki.

Več kot 45 dobro ohranjenih in redno vzdrževanih vojaških pokopališč v dolini Soče spada v pogrebno tradicije prve svetovne vojne. Sestavljajo jih posamezni grobovi, v glavnem z nagrobniki v obliki križev, na katerih so, kadar so znana, zapisana imena vojakov. Med prvo svetovno vojno se je izoblikoval nov način počastitve mrtvih, ko se je v vojaki izoblikovala želja, da mrtvim tovarišem poskrbijo za primeren konec s tem pa tudi za vojno kot tako.

Kulturno dediščino predstavljajo kostnice, spominska obeležja, pokopališča in jame, vsi snovne priče vojaške tehnologije in arhitekture pa tudi različnih verskih tradicij. Preživele so travmatično stoletje vojn, razseljevanj, uničenj in političnih sprememb in so se dobro ohranile vse do današnjih dni, pa tudi državna oblast, civilna družba in lokalno prebivalstvo in oblastniki so do njih pokazali ustrezno spoštovanje.

Pot miru se razteza čez tri nacionalna in tri naravna območja in ima vlogo mostu med različnimi kulturami, identitetami in tradicijami. Spominska krajina Pot miru označuje razburkano preteklost in se je izkazala za primer dobre prakse učinkovitega sodelovanja, medsebojnega spoštovanja in zavesti o skupni, in ne ločeni ali ločujoči zgodovini preteklih sto let. Pot deluje kot motiv za resen razmislek o sodobnih družbah, o pomembnosti spodbujanja miru, ki mora biti skupno prizadevanje sosednjih držav, ki si delijo območje nekdanjih meja in delitev med kulturnimi tradicijami, identitetami, kar je na koncu doseglo svoj vrhunec v nasilnem konfliktu.

Criterion (vi): *to be directly or tangibly associated with events or living traditions, with ideas, or with beliefs, with artistic and literary works of outstanding universal significance. (The Committee considers that this criterion should preferably be used in conjunction with other criteria)*

Pot miru poteka po pomembni trasi svetovnih vojaških in političnih akcij, ki so v regiji usodno preoblikovale politično, družbeno in kulturno zgodovino. Kljub temu ostaja v senci evropskega in svetovnega kolektivnega spomina in celo na robu izkušnje prve svetovne vojne. Poleg snovnih sledov je strašljiva izkušnja pustila številne sledove tudi v obliki osebnih dokumentov (pisma, dnevniki, zapiski, itd). Na prvi pogled se zdi, da odražajo zasebno, intimno in nacionalno izkušnjo, v globljem pomenu pa ti dnevniki, pisma, spomini razkrivajo več drugih aspektov; govorijo o mednarodnem dogajanju in transnacionalni izkušnji z mnogimi lastnostmi, kot so npr. razmišljanja o preseganju kulturnih, identifikacijskih, nacionalnih, verskih, etničnih in jezikovnih tradicij. Vojne imajo čisto posebno naravo: povežejo uničenje s kreativnostjo; zadnje se zlasti kaže v izjemnih umetniških odmevih v literaturi in umetnosti (Ernest Hemingway, Rudyard Kipling, Oskar Kokoschka, Giuseppe Ungaretti, Stefan Zweig, Ladislav Kofránek, Giovanni Michelucci, Remigius Geyling, Prežihov Voranc, Fran Tratnik, Rihard Jakopič, Maksim Gaspari, Svetoslav Peruzzi, Tone Kralj etc.).

V stotih letih je spomin priplaval na plano v najrazličnejših oblikah: v dnevnikih in spominih, na fotografijah, v izkušnjah civilnega prebivalstva, z begunci, z okupacijsko politiko, z vojaškimi strategijami, z bitkami, z življenjem in smrtjo. Vendar pa je v teku stotih let prevladala skupna zavest o trpljenju in izgubah, ki so jih utrpeli ljudje ne glede na svojo nacionalno, etnično, jezikovno ali versko pripadnost; ta se izraža v samem spominjanju kakor tudi v obeleževanju spomina na padle na ozemlju Poti miru.

Skozi sto let so se ohranjali spomini in območja, ki zdaj omogočajo sodobnim generacijam razumeti pomen miru, domovine in medsebojnega spoštovanja. Pot miru govori transnacionalno, saj ne predstavlja ene same, točno določene nacionalne zgodovine, ki bi lahko razdvajala in povzročala novo nerazumevanje. Ta pot predstavlja skupno doživete in skupno oblikovane spomine, ki pa nikakor niso enotni, še manj pa uniformni. Pot miru je prostor nacionalnih in internacionalnih spominov in komemoracij. Zato je vzdrževanje fizične spominske krajine zelo pomembno, da se s tem ohranja tudi dostojanstven način mirnega sobivanja. Po stotih letih je energija zdaj usmerjena izključno v spodbujanje miru, medsebojnega spoštovanja, sodelovanja in sobivanja v regiji, ki je stična točka in križišče treh svetovnih civilizacij (germanske, romanske in slovanske) z različnimi identitetami in tradicijami. Po stotih letih je mir postal pogoj za življenje na Poti miru.

Statement of authenticity and/or integrity:
[see Paragraphs 78-95 of the *Operational Guidelines*]

Območja Poti miru se nahajajo na originalnih lokacijah. Njihova avtentična oblika in materiali so bili ohranjeni, kolikor se je le dalo. Če upoštevamo destruktivne učinke vojaških dejavnosti prve

svetovne vojne in ostrega gorskega podnebja, lahko ugotovimo, da so območja dobro ohranjena in so, v skladu z visokimi normativi in mednarodnimi pravili za ohranjanje kulturne dediščine, ohranila vse originalne značilnosti do današnjega dne. Na ta način posredujejo tako zgodovinski kot sodobni pomen in zato lahko učinkovito prenašajo svojo fizično, funkcionalno, vizualno in zgodovinsko celovitost na obiskovalce.

S svojo avtentičnostjo in pričevalnostjo o enkratnosti človekovega ustvarjalnega genija v težavnih vojnih časih so območja ohranila svojo historično in funkcionalno celovitost in posredujejo vrednote svobode in medsebojnega spoštovanja vsem prihodnjim generacijam. Presegajo kulturno raznolikost izvornih ustvarjalcev, ki je imela korenine v multikulturni tradiciji avstro-ogrskega cesarstva, in odražajo sodobno, ponovno odkrito transnacionalno tradicijo obmejnih regij. Zlasti pokopališka dediščina sodobne Poti miru je prinesla lokalnemu prebivalstvu nov, humanističen odnos do kulturne dediščine soške fronte kot skupne dediščine tistih, ki tu živijo, in tistih, ki so se pred sto leti tu borili ali umrli. Prava kulturna vrednota območij vzdolž Poti miru – mir, spoštovanje mrtvih in živih, sobivanje – se je ohranila in prenašala naprej skozi celo stoletje.

Vsa predlagana območja so vpisana v nacionalni Register nepremične kulturne dediščine.

Nekatera so že bila uradno potrjena kot spomeniki nacionalnega pomena, vojaška pokopališča pa so posebej zaščitena s Zakonom o vojnih grobiščih. Treba je omeniti, da poteka trasa s temi območji skozi različna naravna okolja. Severni, gorski del Poti miru spada v Triglavski narodni park, Kras pa je vključen v evropsko omrežje posebnih varstvenih območij Natura 2000, kjer so zaščiteni naravno okolje, posamezni tipi habitatov in živalske vrste.

Zaradi boljšega nadzora in z namenom koordiniranega upravljanja je bil leta 1990 ustanovljen Kobariški muzej, deset let kasneje pa še »Fundacija Poti miru v Posočju«. Poslanstvo obeh ustanov je ohranjanje zgodovinske dediščine prve svetovne vojne na območju soške fronte in njena predstavitev za študijske, turistične in izobraževalne namene. V Kobariškem muzeju je razstavljenih 900 eksponatov iz muzejske zbirke; v letu 2015 si jih je ogledalo pribl. 65.000 obiskovalcev.

Fundacija koordinira projekt »Pot miru od Alp do Jadrana«, ki povezuje dediščino soške fronte in se je sčasoma razvila v enkratno čezmejno zgodovinsko-turistično destinacijo. V Informacijskem središču Pot miru se je v letu 2015 oglasilo pribl. 25.000 obiskovalcev.

Pot miru je skupna zgodovinska in spominska trasa, ki povezuje območja kulturne dediščine prve svetovne vojne od Alp do Jadrana. Predlagana območja so bila izbrana z jasno vizijo, da izrazijo enotno, skupno pripoved o vojni in miru skozi različne aspekte njenih posameznih sestavnih delov. Vsako območje na Poti miru govori samo zase. Njihova povezava s fizično traso dediščine naredi celoto, ki posreduje transnacionalni in čezmejni pomen Poti miru.

Comparison with other similar properties:

(The comparison should outline similarities with other properties on the World Heritage List or not, and the reasons that make the property stand out)

Zgodovinska soška fronta in sodobna Pot miru ponujata enkratno izkušnjo prve svetovne vojne in pomembnega bojišča, ki je pustilo in naložilo težko breme za prihodnost ozemlja in njegovih ljudi. Območja na Poti miru predstavljajo spomin na človeške vrednote in dediščino mnogih narodov, katerih predstavniki so se borili na soški fronti v letih 1915–1917/1918; borili so se za trajen mir in spoštovanje razlik med narodi, državami, jeziki, religijami, tradicijami, itd., kar se je uresničilo šele z vzpostavitvijo Poti miru. Ta podpira idejo o miru, sobivanju in medsebojnem razumevanju s pomočjo dobro ohranjenih ostalin vojaške grajene in tehniške dediščine iz prve svetovne vojne, vojaških pokopališč in vojaških kapel, ki so preživele nemirno obdobje med

obema vojnama, nato pa še drugo svetovno vojno. Mogoče ga je opredeliti kot historično območje, lahko pa kot pokopališko območje, ki izkazuje za prvo svetovno vojno specifičen pristop k pokopavanju mrtvih vojakov – te se pokoplje v individualne grobove z individualnimi nagrobniki, na katerih so zapisana njihova imena, s čimer je izraženo spoštovanje do njihove individualnosti in osebna izguba kot odziv na masovno in industrializirano smrt; in drugi aspekt: ogromno število imen in tudi napisov »Unbekannt« ali »Ignoto« pa poudarja veliko nacionalno izgubo za posamezen narod, ki se je boril na bregovih reke Soče. Območja vključujejo tudi originalne umetnine in arhitekturo, ki pričajo o ogromnem človeškem prizadevanju in vloženem naporu.

Na prvi primerjalni ravni sta upoštevana zgodovinsko ozadje in časovni okvir vojnih območij na UNESCO Seznamu svetovne dediščine in na UNESCO Poskusnem seznamu. Ta območja se po svojem pomenu, strukturi in sporočilnosti zelo razlikujejo med seboj in pripadajo različnim obdobjem svetovne zgodovine. Kot je že bilo opisano v *Sites funéraires et mémoriels de la Première Guerre mondiale (Front Ouest)* na UNESCO Poskusnem seznamu, lahko ta območja naštejemo, kot sledi: Masada (Izrael), Veliki kitajski zid, zgodovinsko središče Bridgetowna in njegova trdnjava na Barbadosu, Fort Juses v Mombasi, Kenija, ali Vaubanove citadele in utrdbe v Franciji, pa tudi Waterloo v Belgiji. Seveda mnoge od teh predstavljajo zgradbe, obrambne strukture, celo reorganizacijo ozemlja za potrebe vojaške obrambe. Waterloojsko območje, ki je vneseno na poskusni seznam Belgije, je predstavljeno kot zadnje bojišče vojn, ki so se odvile do začetka 20. stoletja, v katerem so sledila nova evropska vodstva (vladarji), in označuje začetek dolgega obdobja miru, zlasti v zahodni Evropi.

20. stoletje sta zaznamovali dve svetovni vojni, obe značilni kot industrijski in totalni vojni, ki sta ob vojaških izgubah naložili težko breme tudi na civilno prebivalstvo. Druga svetovna vojna je bila hujša od prve, a prav slednja je utrla pot obžalovanja vrednim izkušnjam in izgubam pri civilnem prebivalstvu. Območja konfliktov v 20. stoletju so v glavnem vezana na drugo svetovno vojno in nečloveške izkušnje civilnega prebivalstva, predvsem na nemško nacistično koncentracijsko in uničevalno taborišče Auschwitz-Birkenau na Poljskem in Spomenik miru v Hirošimi na Japonskem. Slovensko območje na UNESCO-vem poskusnem seznamu – Partizanska bolnica Franja – predstavlja izjemen humanitarni napor v vojnih razmerah. Med območji, ki so povezana s posebnimi humanističnimi vrednotami, pa *Sites funéraires et mémoriels de la Première Guerre mondiale (Front Ouest)* omenja tudi: Pot sužnjev, otok Gorée v Senegal, ali pa Pot po dediščini osvoboditve v Južnoafriški republiki. Leta 2010 je bilo na UNESCO-v seznam svetovne dediščine vpisano območje jedrskih poskusov na atolu Bikini. Nedavno je Franciji uspelo vključiti Obalo izkrcanja zaveznikov (*Les Plages du Débarquement regroupent l'ensemble des plages sur lesquelles eurent lieu les opérations de débarquement du 6 juin 1944*) na UNESCO-v poskusni seznam. Spominski kompleks Mamajev kurgan v Volgogradu, posvečen »Junakom v stalingrajski bitki«, je simbol herojstva in patriotizma sovjetskega naroda in poklon spominu na tiste, ki so padli v veliki bitki ob reki Volgi, najpomembnejši bitki na kopnem v zgodovini človeštva, ki pomeni točko preobrata v 2. svetovni vojni.

Vendar pa je bilo z *Ligne de défense d'Amsterdam* vnesenih na UNESCO-v seznam svetovne dediščine le malo območij, povezanih s prvo svetovno vojno, oz. nominacij. Ne glede na to je romunski spomenik Târgu Jiu, delo kiparja Constantina Brâncușija, zdaj vključen na UNESCO-v poskusni seznam; ta spomenik je poklon romunskim vojakom, ki so padli v letih od 1916 do 1918 in je cenjen zaradi umetniške vrednosti in predstavlja spomenik nacionalnega pomena. Drugi vpis v *Sites funéraires et mémoriels de la Première Guerre mondiale (Front Ouest)*, ki se nanaša na prvo svetovno vojno, je vezan na pokopališko spominsko območje, ki po eni plati odraža mednarodni značaj te nominacije in je povezano z ogromnimi človeškimi izgubami, po

drugi plati pa je to nov pristop k pokopavanju mrtvih vojakov in načinu poklonitve njihovemu spominu. Pokopališko območje spada v popolnoma novo tradicijo spominjanja in izkazovanja časti mrtvim vojakom in odraža nov, bolj oseben način pokopa posameznika in posledično cenjenja vrednosti izgube posameznika v masovnih smrtih. Tretji vpis iz prve svetovne vojne je tudi vezan na pokopališko spominsko območje in tudi na neposreden spomin na bojišče prve svetovne vojne – *Dardanéle (Çanakkale) in Galipoli (Gelibolu) vojna območja iz prve svetovne vojne*. To območje predstavlja spomin na velik bojni pohod in ogromne človeške izgube, predstavljeno je kot mejnik v svetovni vojaški in politični zgodovini.

Pokopališka dediščina je bila že navedena v francosko-belgijski nominaciji pokopališkega območja iz prve svetovne vojne in sicer: pokopališko nahajališče iz bronaste dobe Sammallahdenmäki na Finskem, egiptovske piramide, tračanska grobnica v vasi Sveštari, Bolgarija, grobne gomile in runski kamni in cerkev v Jellingu na Danskem, Askijeva grobnica v Maliju, arheološki park San Agustín v Kolumbiji s (pokopališkimi) spomeniki in kipi iz predkolumbovskega obdobja, in da ne bi ob tem pozabili na mavzolej prvega cesarja Qin-a na Kitajskem in Taj Mahal v Indiji. Ti vpisi odražajo v glavnem arhitekturne kvalitete ali pa predstavljajo nekaj enkratnih pokopaliških značilnosti.

Soška fronta predstavlja eno najstrašnejših bojišč prve svetovne vojne zaradi naravnih razmer v tej pokrajini, ki se razteza od Julijskih Alp čez Kras do Jadranskega morja. Vojna ni obšla visokogorja, ki je predstavljalo najvišje ležeče bojne položaje v prvi svetovni vojni, kjer so bile temperature izredno nizke, življenjski in delovni pogoji nemogoči, saj so bili vojaki, ki so morali pripraviti celotno infrastrukturo za bojevanje, izpostavljeni nenehnim in povsod navzočim grožnjam snežnih plazov in posledični beli smrti. V visokih alpskih frontnih odsekih je bil komajda kje kak košček zemlje brez lastnika. Južni del fronte je na Krasu prečkal sivo trdo apnenčasto podlago, ki se je poleti spremenila v slepečo belino, kakršna ni mogla nuditi varnega zavetja vojakom; življenjske razmere so bile zaznamovane s suhimi izredno vročimi poletji in hudim pomanjkanjem vode.

Pot miru izpričuje enkratno zgodovinsko in funkcionalno integriteto človekovega ustvarjalnega duha v težavnih vojnih časih in na ta način posreduje vrednote svobode in medsebojnega spoštovanja za vse prihodnje generacije, obenem pa odraža sodobno, ponovno odkrito transnacionalno tradicijo obmejnih regij.

APPENDIX: FOTOGALERIJA

Note: [Ni za javno rabo.](#)

			
<p>02. Sneg v gorah (1915-1917), Arhiv: Kobarški muzej</p>	<p>02. Spomenik na peskih (1915-1917), Arhiv: Kobarški muzej</p>	<p>02. Spomenik na Peskih (1915-1917), Zbirka: Egon Valantič</p>	<p>02. Spomenik na Peskih (2013), Foto in zbirka: Simon Kovačič</p>
			
<p>02. Vršič – Ruska kapelica (1917), Arhiv: Slovenski planinski muzej</p>	<p>02. Vršič – Ruska kapelica (2007), Arhiv: Fundacija Poti miru v Posočju</p>	<p>03. Log pod Mangartom – vojaško pokopališče (1915-1916), Zbirka: David E. Pipan</p>	<p>03. Log pod Mangartom – vojaško pokopališče (2007), Foto: Željko Cimprič, Arhiv: Fundacija Poti miru v Posočju</p>
			
<p>04. Kobarid – mesto bodoče Italijanske kostnice (1915-1917), Arhiv: Kobarški muzej</p>	<p>04. Kobarid – Italijanska kostnica (2011), Foto: Mihael Uršič, Arhiv: Fundacija Poti miru v Posočju</p>	<p>05. Ladra – Italijanska vojaška kapela (1915-1917), Zbirka: Mitja Juren</p>	<p>05. Ladra – Italijanska vojaška kapela (2006), Arhiv: Fundacija Poti miru v Posočju</p>

06. Zapikraj – Krnsko pogorje – [Zgodovinsko območje](#) (1915-1917), [Arhiv](#): Museo Centrale del Risorgimento Italiano, Roma

06. Zapikraj – Krnsko pogorje – [Zgodovinsko območje](#) (2006), [Foto](#): Željko Cimprič, [Arhiv](#): Fundacija Poti miru v Posočju

07. Tolmin – [Nemška kostnica](#) (po 1938), [Arhiv](#): Fundacija Poti miru v Posočju

07. Tolmin – [Nemška kostnica](#) (2007), [Foto](#): Željko Cimprič, [Arhiv](#): Fundacija Poti miru v Posočju

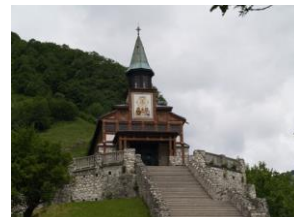
08. Mengore – [zgodovinsko območje](#) (1915-1917), [Zbirka](#): Peter Kogoj

08. Mengore – [zgodovinsko območje](#) (2007), [Foto](#): Tamino Petelinšek, [Arhiv](#): Fundacija Poti miru v Posočju

09. Javorca – [Spominska cerkev Svetega Duha](#) (1916), [Arhiv](#): Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv

09. Javorca – [Spominska cerkev Svetega Duha](#) (2006), [Foto](#): Željko Cimprič, [Arhiv](#): Fundacija Poti miru v Posočju

10. Sabotin – [zgodovinsko območje](#) (1915-1916), [Arhiv](#): Österreichische Nationalbibliothek Wien

10. Sabotin – [zgodovinsko območje](#) (2015), [Foto](#): Jernej Bric, [Arhiv](#): Fundacija Poti miru v Posočju

11. Solkan – [vojaško pokopališče](#) (1915-1916), [Zbirka](#): Mitja Močnik

11. Solkan – [vojaško pokopališče](#) (2014), [Foto](#): Mihael Uršič, [Arhiv](#): Fundacija Poti miru v Posočju

12. Bohinjska železnica – [solkanski most](#) (1915-1916), [Zbirka](#): David E. Pipan

12. Bohinjska železnica – [solkanski most](#) (2011), [Arhiv](#): Mestna občina Nova Gorica

13. Gorjansko – [vojaško pokopališče](#) (1915-1917), [Zbirka](#): Mitja Močnik

13. Gorjansko – [vojaško pokopališče](#) (2014), [Foto](#): Mihael Uršič, [Arhiv](#): Fundacija Poti miru v Posočju

14. Črniče – vojaško pokopališče (1915-1917), Arhiv: Österreichische Nationalbibliothek Wien

14. Črniče – vojaško pokopališče (2011), Arhiv: Fundacija Poti miru v Posočju

15. Štanjel – vojaško pokopališče (1915-1918), Arhiv: Nagy Háború Közhasznú Alapítvány - NHKA (Fundacija za raziskovanje prve svetovne vojne), Budimpešta

15. Štanjel – vojaško pokopališče (2014), Foto: Mihael Uršič, Arhiv: Fundacija Poti miru v Posočju